

Vliv hospodářské revitalizace Moravských Kopaníc na nehmotné kulturní dědictví regionu

Ivana Šišperová

Národní ústav lidové kultury, Strážnice

Moravské Kopanice díky svým lidovým písním, krojům, tradičním řemeslům, tancům, zvykům atd., poutaly pozornost mnoha badatelů již v minulosti¹. Tato zajímavá oblast – především okolní kopanice (obce Vyškovec, Žitková a Vápenice), která návštěvníka na první pohled upoutá krásnou přírodou, chráněnou faunou a flórou, je pro většinu návštěvníků krajinou snů. Ale co se týká samotného bydlení i hospodaření na kopanicích, není zde život tak idylický, jak se zprvu zdá. Nelehké životní podmínky však neodradily příchozí, kteří se zde usazovali v minulosti a usazují se i v současnosti. Jedno je však pro obyvatele ať starousedlé či nově příchozí společné, že se zde musí naučit žít s přírodou - někdy velmi nekompromisní.

Tématem studie je „Vliv hospodářské revitalizace Moravských Kopaníc na nehmotné kulturní dědictví regionu“. Tato problematika, ač si zaslouží pozornost, zatím nebyla žádným badatelem zpracovaná. Výzkum, který probíhal v uvedené lokalitě v roce 2014, si stanovil za cíl zachytit současný stav změn hospodářské revitalizace krajiny a jeho vliv na kopaničářskou kulturní i zemědělskou tradici. V tomto regionu došlo po roce 1989 k velkým změnám, především vlastnických poměrů, díky státní podpoře venkova i rozvoje soukromého zemědělství, přílivu nových obyvatel. Při bádání byly použity tyto metody: terénní výzkum, zúčastněné pozorování, polostrukturované rozhovory s obyvateli Moravských Kopaníc. Zjištěné poznatky byly dále konfrontovány s údaji z odborné literatury a dostupných pramenů. Jelikož jsou některé informace, které poskytly respondenti velmi citlivé, uvádím jejich citace pouze pod iniciály jejich jmen.

Subregion Moravské Kopanice spadá pod etnografickou oblast Moravské Slovensko (Slovácko)², což je rozsáhlý a velmi různorodý národopisný region, do něhož spadá velká část jihovýchodní Moravy. Moravské Kopanice jsou velmi specifickou oblastí na pomezí mezi Moravou a Slovenskem, kterou tvoří celkem pět obcí - Starý Hrozenkov a vesnice

¹ Mezi významné etnografické badatele, kteří se zajímali o tuto etnografickou oblast, patří: Josef Klvaňa (1857–1919), Josef Černík (1880–1969), Jan Húsek (1884–1973), Josef Beneš (1917–2005) a další.

² BROUČEK, S., JEŘÁBEK, R., (eds): *Lidová kultura*. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část A-N. Svazek 2. Praha: Mladá fronta, 2007. JEŘÁBEK, R. Heslo: Moravské Slovensko a Moravští Slováci, s. 578-580. Moravské Slovensko – pravopis podle R. Jeřábka.

s rozptýleným osídlením - Žitková, Lopeník, Vyškovec a Vápenice. Termín Kopanice souvisí s obděláváním horských políček, která mohla být upravována pouze ručním kopáním. Jiná technologie obdělávání půdy zde nebyla možná. Způsob, jakým byla obdělávána půda, dal název nejen této oblasti, ale i obyvatelům – Kopaničáři.

Až do poloviny 20. století byl pro tuto oblast charakteristický způsob obživy založený na chovu dobytka a obdělávání půdy. Vztah jednotlivých rodinných příslušníků k zděděné půdě po předcích byl velmi silný, jelikož místní obyvatelé nic nedostali zadarmo a všeho si velmi vážili. Půda a dobytek pro ně znamenala vše. Dokonce se na Kopanicích říkalo „*raději jedna kráva než 2 dcery*“ – kráva nese užitek, kdežto dcerám se musí připravovat výbava, spíš je to starost o další „hladové krky“ v rodině. M. Válka uvádí, že *vztah k půdě lze označit za jeden z archetypů, který ovlivňoval jednání vesnického člověka.*³ Období socializace vesnice a vyvlastnění majetku drobných zemědělců v této oblasti zapříčinilo velkou změnu v tradičním způsobu hospodaření i živobytí. Z původních soukromě hospodařících rolníků se stali zaměstnanci, kteří ztratili vazbu na svou půdu a ztratili tím i svůj smysl tradičního života, nic je v této oblasti nedrželo a raději se odstěhovali.⁴ Spousta usedlostí zůstala opuštěná a chátrala. Po roce 1989 začali usedlosti kupovat především chalupáři, případně živnostníci, nebo se i někteří vystěhovalí obyvatelé vrátili zpět.

Název obce	Rok	Přistěhovalí	Vystěhovalí	Celkový počet obyvatel k datu 31. 12.
Vyškovec	1979	5	26	315
	1989	-	14	237
	2000	2	1	173
	2008	11	2	150
	2011	-	3	148
	2012	6	4	148
	2013	2	2	149

³ Válka, M.: Sociokulturní proměny vesnice. Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí. Etnologické studie č. 8, Ústav evropské etnologie. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2011, s. 95.

⁴ Informace o počtu obyvatel od r. 1971–2013 jsou čerpány z webové stránky: http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm [citováno 17. 8. 2014]

Vápenice	1979	3	26	340
	1989	5	10	259
	2000	4	13	183
	2008	7	10	187
	2011	1	1	199
	2012	10	8	200
	2013	3	5	199
Žitková	1979	10	32	416
	1989	13	11	302
	2000	13	10	247
	2008	1	12	193
	2011	7	3	189
	2012	1	6	179
	2013	4	5	174
Starý Hrozenkov	1979	27	30	990
	1989	10	31	784
	2000	38	21	873
	2008	21	14	885
	2011	11	19	930
	2012	26	24	929
	2013	9	27	910

Tabulka vytvořena na základě údajů dostupných ze stránek Českého statistického úřadu z databáze demografických údajů za obce ČR; dostupné na: http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm [citováno 24. 8. 2014].

Sociální struktura Moravských Kopanic

V současné době je sociální struktura této oblasti velmi různorodá. Nejpočetnější část obyvatel jsou starousedlí (tedy rodiny žijící na Kopanicích několik generací). V posledním desetiletí sem však přicházejí tzv. „alternativní lidé“⁵, kterým nevyhovuje současný konzumní život. Do těchto míst se stěhují i soukromníci žijící se turismem či agrárním hospodářstvím. Největší skupinou obyvatel, spíše návštěvníků, kteří zde tráví svůj volný čas o víkendech či prázdninách, jsou chalupáři. Cílem tohoto výzkumu bylo také zjistit, jak se současní obyvatelé navzájem vnímají a jakým způsobem se jim daří společné soužití.

1. Starousedlí

Starousedlí mohou cizím návštěvníkům připadat na první pohled velmi nepřístupně a nevlídně. Snad je to zapříčiněno zdejšími přírodními podmínkami, že jsou místní lidé velmi opatrní na své soukromí a jen tak si nikoho k tělu nepustí. Zajímavý postřeh a obraz kopaničářů uvedl v 80. letech 20. století J. Souček. Charakterizoval je, jako osoby nedůvěřivé k cizím lidem, novým věcem i k postupům práce – zkrátka si drží odstup od všeho nového. Může to pramenit z dřívější špatné zkušenosti starousedlých s jinými lidmi, kteří neznali a nechápali jejich způsob života (zdál se jim primitivní) a často se jim vysmívali. Dále Souček uvádí, že se pod nepřístupným vnějškem kopaničářů „skrývá citlivá povaha, důvěrně seznámená s přírodou, lehce zranitelná, stydlí se dodnes za svou dřívější chudobu a nezaviněnou zaostalost“.⁶ Starší lidé jsou stále velmi opatrní, ale čím mladší generace, tím se opatrnost i určitý ostych ztrácí. Je to pochopitelné, jelikož tato oblast už není tak izolovaná, jak byla v minulosti. Především mladá generace odchází do jiných obcí za prací a do škol, kde přichází do kontaktu s novými lidmi.

Výzkum byl zaměřen také na soužití nových obyvatel, nových obyvatel Moravských Kopanic, chalupářů a návštěvníků, jak vnímají kopaničáry a zda se jim daří společně vycházet.

Pan MP (nově přistěhovalý do jedné z vesnic Moravských Kopanic) vypověděl o starousedlících, že jsou hodně uzavření, a že je velmi těžké mezi ně proniknout. Lépe to snad lze, pokud máte z této oblasti nějaké známé nebo nejlépe, pokud zde žili vaši předci. Jedna z respondentek uvedla, že má neustále pocit i po 3 letech bydlení v tamní obci, že ji místní

⁵ Tento pojem uvádí ve své práci Válka, M.: Sociokulturní proměny vesnice. c. d., s. 95.

⁶ Souček, J.: Kopaničářská kolonizace na Moravě v okolí Starého Hrozenkova. Slovenský národopis 28, 1980, s. 88.

obyvatelé stále berou za tu „měšťáčku“. Další respondent uvedl, že záleží, o koho se jedná. *„Někdo je už od začátku velmi přívětivý, rád vám s čímkoli pomůže. No a pak jsou lidé, kteří jsou ostražití a velmi opatrní, ale kdo by dnes nebyl“*. Názory jsou různé, ale můžeme se přiklonit k tezi, že jsou starousedlíci k neznámým osobám i novým věcem obezřetní.

2. Nově příchozí s trvalým bydlištěm v některé z obcí Moravských Kopanic

Jak již bylo zmíněno, v této oblasti hledají svůj nový domov a způsob života alternativní lidé a živnostníci. Z výzkumu vychází, že nejvíce přistěhovalých obyvatel pochází z větších měst, jako je Brno, Ústí nad Labem či Ústí nad Orlicí.

K přestěhování alternativních obyvatel nebo také „přírodních lidí“ – jak je nazývají starousedlí – do Bílých Karpat, je přiměla touha být blíže k přírodě, k svobodě, k pomalejšímu životnímu tempu, než jaký znají z měst. Někteří velmi citlivě rekonstruují jednotlivé usedlosti, jiní je jen poopraví, aby v nich bylo možné žít. Na základě výzkumu se podařilo zjistit, že se do oblasti nejprve přistěhovala taková jen jedna rodina, která informovala buď své přátele či další příbuzné o možnosti koupit nějaké opuštěné usedlosti. Stejný případ se objevuje jak na Žitkově, tak na Vyškovci. Takto přistěhovalí si vytváří svoji určitou sociální skupinu stejně smýšlejících lidí. Mnohdy se navštěvují a pořádají společné akce. Často organizují nejrůznější aktivity – např. tančení v trávě při hře na bubny a další. Přinášejí do této oblasti nové prvky kultury. Snaží se i o zapojení starousedlíků. Místní se nicméně většinou nezapojují, nechápou myšlení těchto lidí a nevidí důvod, proč se navracet k primitivním podmínkám a takovým zábavám, když mají svoji vlastní kulturu. Dalším důvodem je také fakt, že někteří alternativní obyvatelé žijí ve velmi nuzných podmínkách a jejich hygienické podmínky se vymykají současnému standardu. Zvláště citlivě vnímají a cítí to jako problém setkají-li se takto nevhodně upravení alternativní obyvatelé s s neznámými návštěvníky a turisty, kteří je považují za starousedlé kopaničáče. Starousedlí obyvatelé mají pocit, že tím místním obyvatelům dělají ostudu.

Ale najdou se i takoví, kteří velmi přispívají k poznání a obnovení místní tradiční kultury či přírody. Na Vyškovci díky nově přistěhovalým obyvatelům byla v roce 2009 založena organizace pod názvem „Zachraň orchidej“ Českého svazu ochránců přírody [dále jen ZO ČSOP], která se např. zasloužila o pravidelné kosení luk se vzácnými orchidejemi. Jelikož se jejich činnosti rozšířily i na další aktivity, přejmenovala se organizace na ZO ČSOP Moravské Kopanice. Snahou tohoto uskupení je obnovení vesnice na základě historických pravidel a tím

navrátit původní soulad přírody a člověka.⁷ Díky dalším aktivistům se podařilo uspořádat *Kurzy lidových řemesel na Vyškovci*, jež proběhly v časovém rozmezí od července 2010 až po květen 2011. V rámci těchto kurzů se předváděly lidové tance a písně, ukazovaly se tradiční textilní techniky, učily se tradiční způsoby košíkářství a tesařství či výroba doškových střeš. Navazujícím programem se stal kurz *Obnova původního lidového kroje a hledání vlivů na hudební projev Moravských Kopanic*. Díky těmto zajímavým kurzům se podařilo i některé starousedlé znovu naučit již zapomenuté postupy místních tradičních řemesel a dovedností.

Další skupinou jsou soukromníci, živnostníci. Těchto přistěhovalých je jen nepatrné množství. Jak jsme se zmínili, někteří novousedlíci se živí turistikou, ať se jedná o ubytovací zařízení, restaurace či agroturistiku. Několik přistěhovalých obyvatel našlo zálibu v hospodaření či chovu dobytka – jelikož se oblast nachází v Bílých Karpatech, často své produkty prodávají pod značkou Bio-kvality.

Zajímavé je i to, že někteří noví vlastníci restaurací a ubytovacích zařízení se podílejí na kulturním životě obce. Např. v Penzionu Žitková (bývalá škola) se uskutečňují nejrůznější akce i ve spolupráci s místními folklorními skupinami: krojový ples, košť slivovice, zabíjačka a další. Zavádějí staré zvyky jako je večer „svatojánských ohňů“ či zařazují i nové zvyky jako např. halloween pro děti. Místní lidé tyto aktivity velmi vítají a nevadí jim zavádění nových, pro ně netradičních jevů.

V rámci soužití starousedlíků a nově příchozích nesmíme také opomenout, že zde už vznikly dvě takto smíšené rodiny.

3. Chalupáři

Chalupáři tvoří nejpočetnější skupinu vlastníků zdejších usedlostí. Respondent MH pocházející ze Žitkové uvedl, že v největší sezóně (přes letní prázdniny) se jejich počet vyšplhá až k tisíci. Tato obec se stává chatovou vesnicí a nyní žije převážně z turismu. V současné době je skoro nemožné v obci Žitková nalézt usedlost ke koupi, vše je již obsazeno. Většina chalupářů si usedlosti či pozemky na stavbu chat obstarala kvůli „krásné“ přírodě, klidu, dlouhým procházkám. Velká část sezónních obyvatel pochází z blízkého okolí – z Uherskohradištska, Uherskobrodsko, od Zlína a dalších obcí jižní Moravy. Informátoři z řad chalupářů hovoří o starousedlých přívětivě, že jsou vstřícní – ale chvíli trvá než se navzájem, jak sami uvádějí, „ot’ukají“.

⁷ Informace čerpány z webové stránky OS ZO ČSOP, dostupné z: <http://moravskekopanice.cz/index.php?pg=oorganizaci> [cit. 20. 10. 2014]

Na závěr lze konstatovat, že tyto změny ve většině případů mají pozitivní vliv na nemotné kulturní dědictví Moravských Kopanic. Díky některým nově přistěhovalým obyvatelům se podařilo obnovit staré technologické postupy tradičních řemesel - košíkářství, řezbářství, pletení na krosnách, tradiční zpracování vlny, tkaní atd., přispět k tradičnímu zemědělství a hospodaření (obnovuje se tradiční hospodaření s původními typy dobytka, začínají se pěstovat i tradiční plodiny). Každý nový element přináší sebou něco nového a inspirativního. Pro lepší komunikaci a spolupráci mezi kopaničáry a nově přistěhovalými to chce ještě více času. Je patrné, že se tato problematika bude ještě dále vyvíjet a bude v zájmu dalších badatelů, aby se jí věnovali i v nadcházejících letech.

Studie je výsledkem úkolu „Vliv hospodářské revitalizace Moravských Kopanic na nemotné kulturní dědictví regionu“ v rámci Dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace NÚLK v roce 2014.

Použitá literatura a prameny:

Literatura:

- Bartoš, F.: *Lid a národ. Svazek druhý / sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše*. Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše, 2003.
- Brouček, S., Jeřábek, R., (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Svazek 1,2 a 3. Praha: Mladá fronta, 2007.
- Dobiáš, F.: *Chalupy moravských Kopaničářů*. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 9, 1989, s. 59–65.
- Frolec, V.: Proměny pracovních rytmů na jihomoravské vesnici. IX. *Mikulovské sympozium 1979. Kolektivizace zemědělství na jižní Moravě. 23. a 24. Října 1979*. Praha 1980, s. 65–71.
- Gabrhelová, T.: Tradiční textilní a výzdobné techniky v oblasti Moravských Kopic. Bakalářská diplomová práce. Filosofická fakulta Masarykovy university, Brno 2009.
- Haukanes, H.: *Velká dramata – obyčejné životy*. Praha 2004.
- Húsek, J.: *Hranice mezi zemí moravskoslezskou a Slovenskem*. Praha 1932.
- Hvozdecká, M.: *Projekt „Řemeslné kurzy na Moravských Kopicích v obci Vyškovec“*. Bakalářská diplomová práce. Filosofická fakulta Masarykovy university, Brno 2012.
- Jančář, J.: *Materiální kultura Moravských Kopic*. Diplomová práce. Filosofická fakulta Masarykovy university, Brno 1958.
- Jeřábek, R.: *Etnické a etnografické skupiny a oblasti*. In: Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda Moravská. Země a lid, nová řada, svazek 10*, Brno, Strážnice: Ústav lidové kultury ve Strážnici, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2000, s. 9–29.
- Kabeláč, I. a kol.: *Vápenice a Vyškovec - průzkumy a výzkumy pro územní plán sídelního útvaru*. Brno 1993.
- Kučera, P. a kol.: *Program hospodářské obnovy Moravských Kopic*. Brno 1994.
- Niederle, L. (red.): *Moravské Slovensko*. Svazek I., II. Praha 1918, 1921.
- Pauer, M.: *Marie Zavadilová – Světím si vlastním světlem*. Bratislava: FO ART, 2001.
- Popelka, P.: *Vliv sociální komunity na volbu partnerů v prostředí Moravských Kopic a vesnice Strání*. Slovenský národopis 28, 1980, s. 93–99.

- Souček, J.: *Kopaničářská kolonizace na Moravě v okolí Starého Hrozenkova*. Slovenský národopis 28, 1980, s. 84–92.
- Válka, M. a kol.: *Agrární kultura. O tradičních formách zemědělského hospodaření a života na vesnici*. Etnologické studie č. 4. Ústav evropské etnologie. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2007.
- Válka, M.: *Sociokulturní proměny vesnice. Moravský venkov na prahu třetího tisíciletí*. Etnologické studie č. 8. Ústav evropské etnologie. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2011.

Internetové zdroje:

- Oficiální stránky Českého statistického úřadu. Databáze demografických údajů za obce ČR. Dostupné z:
http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm [citováno 17. 8. 2014]
- Oficiální stránky Občanského sdružení ZO ČSOP Moravské Kopanice. Dostupné z:
<http://moravskekopanice.cz/index.php?pg=oorganizaci> [cit. 20. 10. 2014]